

el-ÂSÂRÜ'L-BÂKIYE

(الآثار الباقية)

Bîrûnî'nin (ö. 440/1048)
kronoloji, tarih, etnoloji gibi
ilim dallarıyla ilgili
bilgileri ihtiva eden eseri.

Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî (Beyrûnî), *el-Âsârü'l-bâkiye 'ani'l-kurûnî'l-hâliye* adlı eserini 390 (1000) yılında yirmi yedi yaşında iken Cürcân'da yazmıştır. Bîrûnî'nin hayatı, Hârizm ve Gazne devreleri olmak üzere iki kısma ayrılabilir. *el-Âsârü'l-bâkiye* onun hayatının Hârizm dönemindeki en önemli eseridir. Müellif bu eserini, Ziyâ-rîler'den olup 998'de sürgünden döndükten sonra ikinci defa tahta geçen âlim ve edip Kâbûs b. Veşmgîr'e ithaf etmiştir.

Bîrûnî *el-Fihrist* adlı eserinde, *el-Âsârü'l-bâkiye*'yi müsvedde halinde bıraktığını ve daha sonra düzeltceğini yazmış, *el-Kânûnû'l-Mes'ûdî*'de ise önceki yazdıklarında düzeltmeler yapmıştır. Müellifin *el-Âsârü'l-bâkiye*'yi yazarken faydalandığı kaynaklardan hiçbirini zamanımıza ulaşmamıştır. Bundan dolayı söz konusu kaynakların neler olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bu eserlerden biri, İshak b. Huneyn'e ait olup bugün elimizde bulunmayan *Târîhu'l-eṭṭebâ'*'dir.

Bîrûnî, *el-Âsârü'l-bâkiye*'nin mukaddimesinde çeşitli toplumların kullandıkları takvimleri ve bu takvimlerin ortaya çıkış sebeplerini, ay ve yıllardaki farklarını, milletlerin bayram, dinî gün ve ibadetlerini bu takvimlere göre farklı şekillerde belirlemelerinin sebebini merak ettiğini kaydederek kökü eski milletlere, geçmiş asırlara kadar giden bu konuyu halletmeye karar verdiğini ve bunun nasıl yapacağını anlatır. Günleri ve çeşitli takvimlere bağlı dönemleri inceleyerek işe başlar. Yaratılışı, tufanı, İslâm öncesi Arap tarihini ve Hârizm'i anlatır. *el-Âsârü'l-bâkiye*, İslâm'dan önceki Hârizmşahlar'ın menş ve saltanat dönemlerini göstermesi bakımından tek kaynaktır. Bîrûnî, çok tanınmış olduğu kronoloji sahasıyla ilgili prensipleri de bu eserinde ortaya koymuştur. Müellif kronolojik karşılaştırmalar yaparak dinler arasındaki farklı noktaları bulup dinler tarihi açısından büyük önem taşıyan cetveller düzenlemiştir. Eser kronolojiye ve çeşitli milletlerin takvimlerine dair bilgiler ihtiva etmesi yanında eski Soğd, Hârizm ve İran kültürü hakkında da çok önemli bir kaynaktır. Bîrûnî'nin bu ki-

tabı ayrıca Orta Asya hristiyan mezheplerinin tarihi, dinî âdet ve gelenekleri konusunda da değerli bir eser kabul edilir. Eserde yahudi takvimiyle ilgili ayrıntılı bilgiler vardır. Bunların yanında namaz vakitleri, Faraklit, Zülkarneyn, Ye'cûc ve Me'cûc ve yalancı peygamberlerden çeşitli din, bölge ve şahsiyetler hakkındaki mâlûmata, kronoloji cetvellerinden karşılaştırmalara kadar muhtelif konulara yer verilmiştir.

el-Âsârü'l-bâkiye'nin birçok yazma nüshası mevcuttur (bk. Brockelmann, I, 872; Sezgin, VI, 270). Eserin orijinal metnini Alman şarkiyatçısı C. Eduard Sachau, bir önsöz ve mukaddime yazarak *Chronologie orientalischer Völker von Al-bêrûnî* başlığıyla yayımlamıştır (Leipzig 1878, LXXIII + 362 + 30 s.). Arapça ikinci neşri yine Leipzig'de yapılmıştır (1923). *el-Âsârü'l-bâkiye*, ilk nâşir C. E. Sachau tarafından *The Chronology of Ancient Nations* adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir (London 1879, XIV + 464 s.). Eserin bir bölümünü *Les Fêtes des Melchites* başlığıyla R. Griveau Fransızca'ya tercüme etmiştir. *el-Âsârü'l-bâkiye*'yi Farsça'ya önce Ali Kulî Mirza İ'tidâdüsaltana, daha sonra da Ekber Dânişîrişt, *Termet-i Âsârü'l-bâkiye-i Ebû Reyhân Bîrûnî* adıyla çevirmişlerdir (Tahran 1321).

BİBLİYOGRAFYA :

Bîrûnî, *el-Âsârü'l-bâkiye*, Leipzig 1923; a.m.f., *el-Fihrist* (Gazanfer-i Tebrîzî hattı), Bibliothek Leiden, nr. 133, vr. 47; a.m.f., *el-Kânûnû'l-Mes'ûdî*, Haydarâbâd 1954-56, I, 145-146; C. A. Nallino, *İlmü'l-felek: târîhuḥu 'inde'l-'Arab fi'l-kurûnî'l-vüṣṭâ*, Roma 1911, s. 4, 91, 151; Sâlih Zeki, *Âsâr-i Bâkiye*, İstanbul 1329, s. 174-178; Osman Turan, *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul 1941, s. 10-12; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 872; Günay Tümer, *Bîrûnî'ye Göre Dinler ve İslâm Dini*, Ankara 1975, s. 31-34; Sezgin, *GAS*, VI, 270-271; D. J. Boilot, "L'Oeuvre d'Al-Beruni: Essai Bibliographique", *Mélanges de l'Institut Dominicain d'Études Orientales*, II, Kahire 1955, s. 161-256; E. S. Kennedy, "Al-Bîrûnî", *DSB*, II, 147-158; Sa-med Muvahhid, *el-Âsârü'l-bâkiye 'ani'l-kurûnî'l-hâliye*, *DMBİ*, I, 103-105.

GÜNAY TÜMER

el-ÂSÂRÜ'L-ULVİYYE

(الآثار العلوية)

Atmosfer olaylarını antik meteoroloji anlayışına göre inceleyen ilmin ve bu ilme ilgili eserlerin
İslâmî kaynaklardaki genel adı.

İnsanlık eski çağlardan beri atmosfer olaylarına ilgi duymuştur. Bu sebeple bütün eski medeniyetlerde ve özellikle İslâm âleminde ilim adamlarının büyük

çoğunluğu yaşadıkları dönemlerin sınırlı imkânlarına rağmen bu alanda pek çok çalışma ve araştırmalar yapmışlardır. Bibliyografik kaynaklarda "âsar-ı ulviyye" genel başlığı altında bulunabilecek bu çalışmaların günümüze ulaşabilenlerinin büyük bir kısmı, atmosfer olaylarının geniş ve modern imkânlarla sahip olarak inceleyen günümüz ilim adamlarına, dolayısıyla çağdaş meteorolojiye ilim tarihi bakımından malzeme olabilecek niteliktedir.

Yer üstü ve yer altındaki jeolojik olay ve oluşumları aynı antik anlayışla araştıran ilmin de klasik kaynaklarda "el-âsârü's-süflîyye" olarak anıldığı görülür. Bu konu ile ilgili pek çok risâlesi bulunan Kindî, el-âsârü'l-ulviyye ve el-âsârü's-süflîyye terimlerinin her ikisine de şâmil olmak üzere "ahdâsü'l-cev ve'l-arz" tabirini kullanmaktadır. Aristo'nun, İslâm âleminde geniş yankılar uyandıran meşhur *Meteorologica*'sı da Arapça'ya *el-Âsârü'l-'ulviyye* şeklinde tercüme edilmiştir. Bu eser, İbnü'l-Bitrîk ile başlayıp İbn Rüşd'e kadar uzanan geniş zaman dilimi içerisinde birçok filozof ve mütercimnin tercüme ve ihtisar çalışmasına konu teşkil etmiştir. *Meteorologica*'nın bu tercüme ve özetlerinin pek çoğu günümüze kadar ulaşmıştır. İlim tarihçileri, Aristo'nun bu eserini meteoroloji alanının ilk eseri olarak kabul ederler. Ancak eserin muhtevası günümüz meteorolojisinin verileriyle karşılaştırıldığında eserdeki bilgilerin çoğunun ilmi bir değer ifade etmediği görülür. Nitekim daha o dönemde Aristo'nun öğrencisi Theophrastos'un *Meteorologica*'nın yanlışlarının bir kısmını tashih ettiği ve bu şekilde meteorolojiye büyük katkıda bulunduğu bilinmektedir. Ancak bu konuda Aristo'nun ve antik Yunan ilminin gerilerde bırakılması ve meteorolojinin temel kanunlarına büyük ölçüde uygun düşen görüşler ortaya konması şerefi İslâm bilginlerine aittir.

İbnü'l-Bitrîk
tarafından
tercüme edilen
el-Âsârü'l-'ulviyye'nin
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Yenicami,
nr. 1179, vr. 1^b)

